

Майлуц А. Е.,
*аспірант кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ПРАВОВІ ПІДСТАВИ ТЛУМАЧЕННЯ МІЖНАРОДНОГО ЗВИЧАЄВОГО ПРАВА МІЖНАРОДНИМИ СУДАМИ

THE LEGAL BASIS OF INTERPRETATION OF CUSTOMARY INTERNATIONAL LAW BY INTERNATIONAL COURTS

В статті розглядаються правові підстави, на яких міжнародні судові та квазісудові органи здійснюють тлумачення міжнародного права. Наголошується, що міжнародне звичаєве право активно застосовується в практиці міжнародних судів, які можуть посилалися на нього як безпосередньо, так і опосередковано, використовуючи його як в якості допоміжного, так і в якості основного джерела права. Це робиться з прямою опорою на статутні документи міжнародних судів, які можуть передбачати використання звичаєвого права в практиці конкретного суду, так і без такого посилання, якщо статутний документ конкретного суду не згадує про можливість застосування судом міжнародного звичаєвого права. В такому випадку, звичай, як правило, не застосовується безпосередньо, а посилання на нього робиться для цілей тлумачення міжнародних норм.

Розглядаються статутні документи міжнародних судових та квазісудових органів, в тому числі, Міжнародного Суду ООН, Міжнародного кримінального суду, гібридних кримінальних судів, міжнародних судів з прав людини, міжнародних арбітражів. Досліджуються конвенції з прав людини, що застосовуються судами за прав людини. Розглядається практика даних судових та квазісудових органів з метою виявлення порядку застосування ними посилань на свої статутні документи щодо тлумачення міжнародного звичаєвого права, встановлюються тенденції такої практики, які полягають, в тому числі, у визнанні певних міжнародних норм такими, що набули звичаєвого статусу.

Встановлюється, що тлумачення норм міжнародного звичаєвого права здійснюють всі без виключення міжнародні суди. Досліджуються підходи, що застосовуються міжнародними судовими та квазісудовими органами для тлумачення звичаєвих норм, в тому числі, дедуктивний та індуктивний. Простежуються переваги та недоліки кожного підходу для пояснення порядку тлумачення міжнародного звичаєвого права міжнародними судами. Характеризується застосування цих підходів Комісією міжнародного права ООН при підготовці нею висновків щодо ідентифікації міжнародного звичаєвого права. Робиться висновок про практичну значущість тлумачення міжнародного звичаєвого права для практики міжнародних судів.

Ключові слова: *тлумачення міжнародного права, способи тлумачення, міжнародне звичаєве право, міжнародний звичай, міжнародні суди.*

The article examines the legal grounds on which international judicial and quasi-judicial bodies interpret international law. It is emphasized that international customary law is actively used in the practice of international courts, which can refer to it both directly and indirectly, using it both as an auxiliary and as the main source of law. This is done with direct reference to the statutory documents of international courts, which may provide for the use of customary law in the practice of a particular court, and without such a reference, if the statutory document of a particular court does not mention the possibility of the court applying international customary law. In such a case, custom is usually not applied directly, and reference is made to it for the purposes of interpreting international norms.

The statutory documents of international judicial and quasi-judicial bodies, including the UN International Court of Justice, the International Criminal Court, hybrid criminal courts, international human rights courts, and international arbitrations are considered. Human rights conventions applied by human rights courts are studied. The practice of these judicial and quasi-judicial bodies is considered in order to identify the procedure for their application of references to their statutory documents regarding the interpretation of customary international law, the trends of such practice are established, which consist, among other things, in the recognition of certain international norms as having acquired customary status.

It is established that the interpretation of norms of customary international law is carried out by all international courts without exception. The approaches used by international judicial and quasi-judicial bodies for the interpretation of customary norms, including deductive and inductive, are studied. The advantages and disadvantages of each approach to explaining the order of interpretation of customary international law by international courts are traced. The application

of these approaches by the UN International Law Commission when preparing its conclusions on the identification of customary international law is characterized. A conclusion is made about the practical significance of the interpretation of customary international law for the practice of international courts.

Key words: *interpretation of international law, methods of interpretation, international customary law, international custom, international courts.*

Постановка проблеми. Тлумачення міжнародного звичаєвого права міжнародними судовими та квазісудовими інституціями представляє собою прикметну проблему з точки зору юридичної науки. Неможна поставити під сумнів здатність міжнародних судів тлумачити право, так само як не можна поставити під сумнів застосування ними міжнародного звичаєвого права, що прямо відображено в якості джерела права в їхніх статутах, або фактично використовується незалежно від його згадок у статутних документах. Однак, якщо питання тлумачення договірних прав не становлять значної проблеми з точки зору юридичної науки, то питання тлумачення звичаєвого права становлять значний виклик, в першу чергу, через їхній неписаний характер. Встановлення характеру та порядку тлумачення звичаєвих норм міжнародними судами представляє собою велику та багатогранну тему наукового дослідження. В цій статті ми спробуємо вказати на одне з питань, що виникає в рамках даної проблематики, а саме на правові підстави здійснення тлумачення міжнародного звичаєвого права міжнародними судами.

Метою дослідження є встановлення правових підстав здійснення міжнародними судовими та квазісудовими органами тлумачення норм міжнародного звичаєвого права в статутних документах таких органів та в нормах міжнародного права в цілому.

Стан опрацювання проблематики тлумачення міжнародного звичаєвого права міжнародними судами відносно добрий в іноземній юридичній науці. Можна виділити роботи Г. Шварценбергера, А. Блекмана, Р. Кольба. В вітчизняній науці питань тлумачення міжнародного звичаєвого права міжнародними судами торкалися А.І. Андреєв та Ю.В. Щокін. Водночас, ця тема ніколи не була предметом безпосереднього наукового дослідження вітчизняними фахівцями.

Виклад основного матеріалу. Практика міжнародних судів та трибуналів, а також квазісудових органів та інших органів вирішення

спорів рясніє посиланнями на міжнародне звичаєве право, тлумачення міжнародного звичаєвого права [1], тлумачення звичаєвих норм та стандартів [2] або, навіть коли немає прямої згадки про процес тлумачення, на пошук змісту та обсягу звичаєвої норми чи стандарту [3]. Однак, як в практиці, так і в літературі вказується на розбіжності у застосуванні терміну «тлумачення», що використовується для посилання на практику держав чи на *opinio juris*. Як пише професор Гарвардського університету Л. Фуллер, «центральною проблемою «тлумачення» звичаєвого права. Проблема знання того, коли слід читати норму щодо акту чи набору повторюваних актів, як обов'язкову в тому сенсі, який можна надати обіцянці, напряду озвученій словами» [4, с. 16]. Подібним чином, Н. Петерсен зауважує, що «формування звичаєвого права є складним завданням, що вимагає певного ступеню гнучкості від юриста та судді, який вдається до тлумачення практики держав та *opinio juris* та придання ним правового значення» [5, с. 116].

Не потребує доведення той факт, що міжнародне звичаєве право відіграє важливу роль в практиці міжнародних судових та квазісудових органів. Це впливає зі статутів, договорів та інших нормативно-правових актів, на підставі яких утворюються ці органи. В багатьох з них міститься пряме посилання на міжнародне звичаєве право як на джерело права. Однак, навіть там. Де це посилання відсутнє, міжнародні звичаї все ж враховуються як допоміжне джерело права, або для цілей тлумачення права, що застосовується. При розгляді застосовності міжнародного звичаєвого права в міжнародних та інтернаціоналізованих органах вирішення спорів, слід, в першу чергу, звернути увагу на установчі документи цих інституцій, які прямо вказують на міжнародне звичаєве право. По-друге, слід розглянути такі установчі документи судів, що роблять посилання на міжнародне звичаєве право приховано. Нарешті, слід звернути увагу на такі статутні документи, які не посилаються на міжнародне звичаєве право,

однак в яких спостерігається його застосування на практиці.

Стаття 38 Статуту Міжнародного Суду ООН вказує міжнародне звичаєве право в переліку джерел права, що застосовуються судом, а також визначає міжнародний звичай як «свідчення загальної практики, що визнається в якості права» [6]. Аналогічні формулювання містяться в статті 20 Протоколу [7] Африканського суду справедливості та статті 31 Протоколу Африканського суду справедливості і прав людини [8]. Стаття 61 Африканської конвенції з прав людини і народів згадує звичаєве право серед джерел, якими користується Африканська комісія з прав людини і народів, причому говорить про нього як про допоміжне джерело для визначення принципів права [9]. Це означає, що звичай не застосовується безпосередньо, а виконує функцію подібну до функції судових рішень за Статутом МС ООН.

Більшість міжнародних та гібридних кримінальних судів також згадують міжнародне звичаєве право явно чи приховано. Так, Спеціалізовані палати по Косово (далі – СПК), які є гібридним судом, створеним відповідно до національного законодавства, «застосовують міжнародне звичаєве право та матеріальне кримінальне законодавство Косово в тій мірі, в якій воно відповідає міжнародному звичаєвому праву» [10]. Тут міжнародні звичаєві норми відіграють подвійну роль: вони одночасно є правом, що застосовуються, та мірилом, до якого звертаються при застосуванні національного кримінального права. Згадується міжнародне звичаєве право і в статутах інших інтернаціоналізованих судів, наприклад, Надзвичайних палат в судах Камбоджі (далі – НПСК) [11] та Надзвичайних африканських палат (далі – НАП) [12]. Так, стаття 2 Закону про утворення НПСК встановлює, що вони притягають до правосуддя тих, хто вчинив серйозні порушення міжнародного гуманітарного звичаєвого права та звичаїв. Це формулювання подібне до норми статті 3 Статуту Трибуналу по колишній Югославії, відповідно до якої Трибунал має юрисдикцію для засудження осіб за порушення законів чи звичаїв війни [13]. Так само, частина перша статті 3 Статуту НАП надає Палаті юрисдикцію щодо осіб, які є відповідальними «за злочини та серйозні порушення міжнарод-

ного права, звичаєвого міжнародного права та міжнародних конвенцій».

Якщо звернутися до Статуту Міжнародного кримінального суду, то в ньому можна виділити другу частину статті 21, відповідно до якої Суд застосовує «міжнародні договори, принципи і норми права, у тому числі, загальновизнані принципи міжнародного права збройних конфліктів» [14]. Останні, очевидно, можуть бути виведені, зокрема, з міжнародного звичаєвого права.

Аналогічний підхід можна простежити в статутних документах деяких гібридних кримінальних трибуналів. Наприклад, Регламент про утворення Спеціальних колегій по Східному Тимору (далі – СКСТ) – гібридного суду, створеного Перехідною адміністрацією ООН в Східному Тиморі використовує термінологію подібну до Римського статуту, відповідно до якої Колегії застосовують «договори та визнані принципи і норми міжнародного права» [15]. Інший приклад – Угода між ООН та Сьєрра-Леоне про утворення Спеціального суду по Сьєрра-Леоне, яка визначає, що Суд має юрисдикцію щодо злочинів проти людяності, порушень спільної статті 3 Женевських Конвенцій і Додаткового протоколу II, інших серйозних порушень міжнародного гуманітарного права та деяких діянь, що вважалися злочинами за законодавством Сьєрра-Леоне, що не входять до числа вже описаних злочинів [16]. Враховуючи те, що норми міжнародного гуманітарного права можуть існувати у вигляді норм звичаєвого права, посилення на інші серйозні порушення міжнародного гуманітарного права слід розуміти як таке, що включає міжнародне звичаєве право.

Імовірно єдиним серед міжнародних та інтернаціоналізованих міжнародних кримінальних судів, що не згадує прямо чи непрямо міжнародне звичаєве право, є Спеціальний трибунал по Лівану (далі – СТЛ). Відповідно до статті 2 його Статуту, Трибунал покликаний застосовувати ті частини Кримінального кодексу Лівану, які встановлюють покарання за акти тероризму, злочини чи правопорушення проти життя та особистої гідності, злочинні об'єднання, та неповідомлення про злочини чи правопорушення, в тому числі, визначають матеріальні елементи злочину, злочинної спі-

вучасті чи змови, а також застосовувати закон Лівану від 11 січня 1958 року щодо заколотів, громадянської війни та міжрелігійних конфліктів [17].

На відміну від кримінальних судів, суди з прав людини, як уявляється, застосовують більш обмежений підхід до права, що в них застосовується, в тому числі, міжнародного звичаєвого права. Статути чи установчі договори цих судових інституцій не містять прямих посилань на те, що в них може застосовуватися міжнародне звичаєве право. Найбільш відомим прикладом цього є Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ). Відповідно до статті 32 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – ЄКПЛ), юрисдикція суду «поширюється на всі питання тлумачення і застосування Конвенції та Протоколів до неї» [18]. Подібним чином, частиною третьою статті 62 Американської конвенції з прав людини визначається, що Міжамериканська комісія з прав людини (далі – МКПЛ) та Міжамериканський суд з прав людини (далі – МСПЛ) застосовується до «всіх справ, що стосуються тлумачення та застосування цієї Конвенції, що подані до нього, за умови, що держави-учасниці спору визнають чи визнали таку юрисдикцію спеціальною декларацією...чи спеціальною угодою» [19]. Так само, Протокол до Африканської хартії прав людини і народів щодо створення Африканського суду з прав людини і народів (далі – АСПЛН) статтею 7 обмежує право, що застосовується, «положеннями Хартії та інших релевантних документів з прав людини, що ратифіковані державами, які є сторонами спору» [20].

Водночас, якщо поглянути на практику даних судів, можна зробити висновок що суди з прав людини та міжнародні кримінальні трибунали, чий установчі документи містять пряме чи непряме посилання на застосування міжнародного права, та ті, чий статут не містять такого посилання, неодноразово посилалися на міжнародне звичаєве право в своїй практиці. Наприклад, хоча Статут МСПЛ не посилається прямо чи непрямо на міжнародне звичаєве право як на джерело права, він, тим не менш, розглядав питання міжнародного звичаєвого права в багатьох справах. Наприклад, у справі Кастільо-Паез проти Перу Суд підкреслив, що

«Американська конвенція кодифікує правило звичаєвого права, яке є одним з фундаментальних принципів існуючого міжнародного права та відповідальності держав» [21]. Також Суд застосовував посилання на міжнародний звичай щодо права міжнародних договорів у справах, в яких держава не була стороною Віденської конвенції про право міжнародних договорів [22]. Також МСПЛ в різних справах встановив звичаєвий характер ряду прав та обов'язків, зокрема обов'язку розслідувати порушення прав людини [23], підтвердження звичаєвості заборони катувань [24], звичаєве правило, відповідно до якого держави, що ратифікували договір про права людини, мають обов'язок змінити своє внутрішнє законодавство аби забезпечити дотримання цього договору [25], звичаєву норму щодо права ув'язненого іноземного громадянина комунікувати з консулом своєї країни [26]. У справі Лас-Пальмерас проти Колумбії Міжамериканська комісія з прав людини дійшла висновку, що справу слід вирішувати «у світлі норм, які містяться як в Американській конвенції, так і в звичаєвому міжнародному гуманітарному праві, що застосовується до внутрішніх збройних конфліктів та виражене в спільній статті 3 Женевських конвенцій» [27], та що Суд має компетенцію застосовувати ці правила.

Простежується ця тенденція і в практиці інших міжнародних судів. Наприклад, ЄСПЛ у справі Міланковича встановив, що правило щодо командної відповідальності за злочини проти людяності та воєнні злочини набуло звичаєвого характеру, тому не мало значення чи закріплене це правило у внутрішньому законодавстві Хорватії [28]. АСПЛН у справі Мтікіла проти Танзанії застосував звичаєві норми щодо відповідальності держав [29], а у справі Омарі проти Танзанії визнав, що Загальна декларація прав людини набула статусу звичаєвого міжнародного права [30]. СТЛ, попре відсутність в його установчих документах згадок про звичаєве право, зрештою визнав у справі Аяша, що «інкорпорація звичаєвих норм законодавство Лівану є автоматичною» [31].

Нарешті, неможна оминати увагою міжнародних арбітражних органів. Наприклад, міжнародне звичаєве право не застосовується автоматично до арбітражів, що відбуваються

під егідою Міжнародного центру вирішення інвестиційних спорів (далі – ISCID). Зокрема, відповідно до частини першої статті 42 Конвенції про порядок вирішення інвестиційних спорів між державами та іноземними особами, «арбітраж розглядає спір згідно норм права, відповідно до згоди сторін. У випадку відсутності згоди сторін Арбітраж застосовує право Договірної держави, що виступає як сторона в спорі, а також норми міжнародного права, які можуть бути застосовані» [32]. Це виглядає як непряма відсилка до міжнародного звичаєвого права. І дійсно, ISCID розглядав питання міжнародного звичаєвого права в ряді справ, прикладом чого може бути справа Ліон Мексико Консолідейтед проти Мексики, в якій Центром було досліджено звичаєві норми щодо поводження з іноземцями [33].

Отже, всі міжнародні суди здійснюють тлумачення норм звичаєвих норм міжнародного права, незалежно від того, чи закріплено це в їхніх статутних документах. При цьому, навіть у тих випадках, коли міжнародне звичаєве право зазначається в якості джерела права, що застосовується конкретним судом, статuti не надають вказівок щодо того, як воно визначається. Так, при розробці Статуту ШІМП, на якому, значною мірою, базується і Статут Міжнародного Суду ООН, питання визначення міжнародного звичаєвого права взагалі не розглядалося. Як пишуть А. Циммерман та К. Тамс, «в світлі travaux préparatoires до параграфу 2, це положення не предписує заздалегідь визначеного методу для «відкриття» звичаєвих норм. Його метою було просто дозволити Суду застосовувати такі правила, без будь-яких спроб описати конкретний процес» [34].

Однак, як було згадано вище, дискусія щодо належного методу ідентифікації норм міжнародного звичаєвого права була розпочата

Г. Шварценбергером, який розвивав індуктивний підхід на противагу дедуктивному підходу в виявленні міжнародного звичаєвого права. Шварценбергер критикував дедуктивний метод як такий, що призводить до довільних результатів, відзначаючи, що індуктивний метод є більш підходящим та таким, що призводить до більшої правової визначеності [35].

Цього підходу дотримувалася КМП ООН при підготовці проекту висновку щодо ідентифікації міжнародного звичаєвого права. Відповідно до цього висновку, «для визначення існування та змісту норми міжнародного звичаєвого права необхідно встановити чи наявна загальна практика, що визнається в якості права (opinio juris)» [36]. Це відповідає індуктивному методу Шварценбергера, а отже КМП ООН сама звернулася до індукції. Водночас, Комісія зазначає, що вона не виключає можливості встановлення звичаю з використанням дедуктивного підходу, щонайменше в деяких ситуаціях.

Висновки. Правові підстави для тлумачення міжнародного звичаєвого права міжнародними судами можна поділити на статутні та нестатутні. Статутні прямо впливають з права суду застосовувати міжнародне звичаєве право, що може передбачатися його статутом, нестатутні можуть непрямо впливати зі статутних документів, або інших норм міжнародного права, якими послуговується конкретний суд, наприклад, норм міжнародного права прав людини. Фактично, тлумачення міжнародного звичаєвого права здійснюють всі суди, незалежно від правової підстави, якою це обґрунтовується. Це призводить до висновку про те, що тлумачення міжнародного звичаєвого права є нормальною діяльністю міжнародних судових та квазісудових органів, здійснення якої не залежить від формальних правових підстав.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Obligations concerning Negotiations relating to Cessation of the Nuclear Arms Race and to Nuclear Disarmament (Marshall Islands v the United Kingdom) (Preliminary Objections), 2016. ICJ Rep 833 Dissenting Opinion of Judge Trindade. URL: <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/160/160-20161005-JUD-01-06-EN.pdf> (дата звернення: 26.10.2024).
2. “Ara Libertad” (No 2) (Argentina v Ghana) (Provisional Measures, Order of 15 December 2012, Joint Separate Opinion of Judge Wolfrum and Judge Cot, ITLOS Reports 2012. URL: https://www.itlos.org/fileadmin/itlos/documents/cases/case_no.20/published/C20_Order_151212.pdf (дата звернення: 26.10.2024).
3. Nuclear Tests Case. Joint Dissenting Opinion of Judges Onyeama, Dillard, Jiménez de Aréchaga and Sir Humphrey Waldock. URL: <https://www.icj-cij.org/index.php/node/140724> (дата звернення: 26.10.2024).

4. Fuller L.L. Human Interaction and the Law. *American Journal of Jurisprudence*. 1969. No 15. P. 1-36.
5. Petersen N. The Role of Consent and Uncertainty in the Formation of Customary International Law. *Reexamining Customary International Law*. B. Legard (ed.). Cambridge: Cambridge University Press, 2017. P. 111-178.
6. Statute of the International Court of Justice, 1945. URL: <https://www.icj-cij.org/statute> (дата звернення: 23.10.2024).
7. Protocol of the Court of Justice of the African Union. URL: https://au.int/sites/default/files/treaties/36395-treaty-0026_-_protocol_of_the_court_of_justice_of_the_african_union_e.pdf (дата звернення: 26.10.2024).
8. Protocol on the Statute of the African Court of Justice and Human Rights. URL: https://au.int/sites/default/files/treaties/36396-treaty-0035_-_protocol_on_the_statute_of_the_african_court_of_justice_and_human_rights_e.pdf (дата звернення: 26.10.2024).
9. African Charter on Human and Peoples' Rights, 1981. URL: <https://au.int/en/treaties/african-charter-human-and-peoples-rights> (дата звернення: 26.10.2024).
10. On Specialist Chambers and Specialist Prosecutor's Office. Law No.05/L-053. URL: https://www.scp-ks.org/sites/default/files/public/05-L-053_a.pdf (дата звернення: 26.10.2024).
11. Agreement between the United Nations and the Royal Government of Cambodia Concerning the Prosecution Under Cambodian Law of Crimes Committed During the Period of Democratic Kampuchea, Phnom Penh, 6 June 2003, 2329 UNTS 41723. URL: <https://treaties.un.org/pages/showDetails.aspx?objid=080000028007c9d0> (дата звернення: 26.10.2024).
12. The Agreement on the Establishment of the Extraordinary African Chambers within the Senegalese Judicial System Between the Government of the Republic Of Senegal and the African Union and the Statute of the Chambers, 2013. URL: https://www.hrw.org/sites/default/files/related_material/Additional%20Agreement%20to%20the%20Statute%20of%20the%20Extraordinary%20African%20Chambers%20%28July%202024%2C%202014%29.pdf (дата звернення: 26.10.2024).
13. Updated Statute of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia, 2009. URL: https://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/Statute/statute_sept09_en.pdf (дата звернення: 26.10.2024).
14. Римський статут Міжнародного кримінального суду, 1998. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 26.10.2024).
15. Regulation No 2000/15 on the Establishment of Panels with Exclusive Jurisdiction over Serious Criminal Offences, 6 June 2000. URL: <https://www.legal-tools.org/doc/c082f8/pdf> (дата звернення: 26.10.2024).
16. Agreement between the United Nations and the Government of Sierra Leone on the Establishment of a Special Court for Sierra Leone, 2000. URL: <https://www.rscsl.org/Documents/scsl-agreement.pdf> (дата звернення: 27.10.2024).
17. Statute of the Special Tribunal for Lebanon, 2006. URL: <https://www.onlinelibrary.iihl.org/wp-content/uploads/2021/04/Statute-ICTL-EN.pdf> (дата звернення: 27.10.2024).
18. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, 1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 27.10.2024).
19. American Convention on Human Rights, 1969. URL: <https://treaties.un.org/doc/publication/unts/volume%201144/volume-1144-i-17955-english.pdf> (дата звернення: 27.10.2024).
20. Protocol to the African Charter on Human and People's Rights on the Establishment of an African Court on Human and People's Rights. URL: <https://www.african-court.org/wpafc/wp-content/uploads/2020/10/2-PROTOCOL-TO-THE-AFRICAN-CHARTER-ON-HUMAN-AND-PEOPLES-RIGHTS-ON-THE-ESTABLISHMENT-OF-AN-AFRICAN-COURT-ON-HUMAN-AND-PEOPLES-RIGHTS.pdf> (дата звернення: 27.10.2024).
21. Castillo-Páez v Peru (Reparations and Costs) IACtHR Series C No. 34 (27 November 1998). URL: https://www.corteidh.or.cr/docs/casos/articulos/seriec_43_ing.pdf (дата звернення: 27.10.2024).
22. Hilaire, Constantine and Benjamin et al v Trinidad and Tobago (Merits, Reparations, and Costs) IACtHR Series C No. 9 (21 June 2002). URL: https://www.corteidh.or.cr/docs/casos/articulos/seriec_94_ing.pdf (дата звернення: 27.10.2024).
23. Perozo et al v Venezuela (Preliminary Objections, Merits, Reparations and Costs) IACtHR Series C No. 195 (28 January 2009). URL: https://www.corteidh.or.cr/docs/casos/articulos/seriec_195_ing.pdf (дата звернення: 27.10.2024).
24. Juridical Conditions and Rights of Undocumented Migrants (Advisory Opinion OC-18/03) IACtHR Series A No. 18 (17 September 2003), Concurring Opinion of Judge Trindade. URL: https://www.corteidh.or.cr/docs/opiniones/seriea_25_ing.pdf (дата звернення: 27.10.2024).
25. "The Last Temptation of Christ" (Olmedo Bustos et. al) v Chile (Merits, Reparations and Costs) IACtHR Series C No. 73 (5 February 2001). URL: https://www.corteidh.or.cr/docs/casos/articulos/seriec_73_ing.pdf (дата звернення: 27.10.2024).

26. The Right to Information on Consular Assistance in the Framework of the Guarantees of the Due Process of Law (Advisory Op OC-16/99) IACtHR Series A No. 16 (1 October 1999). URL: https://www.corteidh.or.cr/docs/opiniones/seriea_16_ing.pdf (дата звернення: 27.10.2024).
27. Las Palmeras v Colombia (Merits) IACtHR Series C No. 67 (6 December 2001). URL: https://www.corteidh.or.cr/docs/casos/articulos/seriec_90_ing.pdf (дата звернення: 27.10.2024).
28. Milanković v. Croatia (application no. 33351/20, 20.01.2022), Judgment of 20 February 2022. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22sort%22:\[%22kdate%20Descending%22\],\[%22itemid%22:\[%22001-215180%22\]\]](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22sort%22:[%22kdate%20Descending%22],[%22itemid%22:[%22001-215180%22]]) (дата звернення: 27.10.2024).
29. Mtikila v Tanzania, ACtHPR, Ruling on Reparations 011/2011 of 13 June 2014. URL: https://www.worldcourts.com/acthpr/eng/decisions/2014.06.13_Mtikila_v_Tanzania.pdf (дата звернення: 27.10.2024).
30. Omary v Tanzania, ACtHPR, Ruling 001/2012 of 28 March 2014. URL: <https://afchpr-commentary.uwazi.io/en/entity/1che1tq0620uow29> (дата звернення: 27.10.2024).
31. Prosecutor v Ayyash (Interlocutory Decision on the Applicable Law: Terrorism, Conspiracy, Homicide, Perpetration, Cumulative Charging of 16 February 2011) STL Appeals Chamber, STL- II-01/I.. URL: <https://www.refworld.org/jurisprudence/caselaw/stl/2011/en/77425> (дата звернення: 27.10.2024).
32. Конвенція про порядок вирішення інвестиційних спорів між державами та іноземними особами, 1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_060#Text (дата звернення: 27.10.2024).
33. Lion Mexico Consolidated v. United Mexican States. ISCID Case No ARB(AF)/15/2. URL: <https://www.italaw.com/sites/default/files/case-documents/italaw10824.pdf> (дата звернення: 27.10.2024).
34. Zimmermann A., Oellers-Frahm K., Tomuschat C., Jams C.J. The Statute of the International Court of Justice: A Commentary. Oxford: Oxford University Press, 2012. 1808 p. P. 813.
35. Schwarzenberger G. The Inductive Approach to International Law. *Harvard Law Review*. 1947. No 60(4). P. 539-570.
36. ILC. UN Doc A/73/10. Draft Conclusions on Identification of Customary International Law, with Commentaries. URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/1_13_2018.pdf (дата звернення: 20.10.2024).